

VMBO Examen²⁰⁻²¹

nét even anders

College voor Toetsen en Examens

Formatief evalueren

Brug tussen onderwijs en leren

Programma

- Formatief evalueren...
 - ‘Even terugblikken’: inspiratiesessie 7 mei
 - Hoe ‘doe’ je FE volgens de theorie?
 - Waar zitten uitdagingen in de praktijk?
- Programma van formatieve leeractiviteiten
 - Waarom werken met programma’s van formatieve leeractiviteiten?
 - Wat is een programma van formatieve leeractiviteiten?
- Aan de slag
 - Hoe maak je een programma van formatieve leeractiviteiten?

Take home messages

- Formatief evalueren gaat over het stimuleren en sturen van het leren.
- Op basis van formatieve leeractiviteiten kun je als docent (én leerling) onderbouwde beslissingen nemen over vervolgstappen in onderwijs en leren.
- Een programma van formatieve leeractiviteiten kan hierbij goed helpen.

Take home 'tools'

- Acht ontwerpprincipes van een programma van formatieve leeractiviteiten.
- Stappenplan voor het maken van een programma van formatieve leeractiviteiten.

Even terugblikken...

Examenfestival inspiratiesessie 7 april door Judith Gulikers

Wat is formatief evalueren

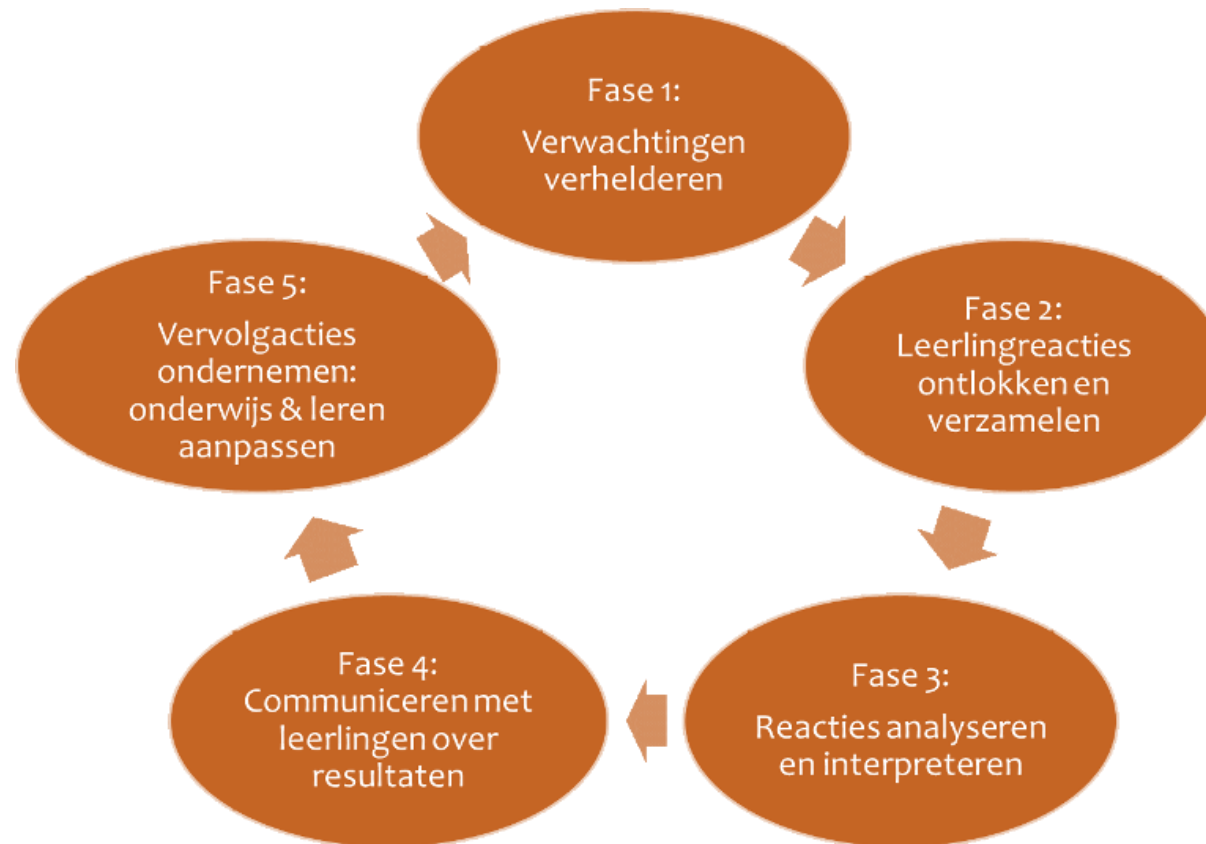
FE is een cyclisch proces gericht op verder leren waarbij zowel docent als leerlingen:

- helder hebben waar zij naartoe werken;
- een goed beeld hebben van waar zij staan;
- met gerichte instructie en feedback (nog) niet behaalde doelstellingen kunnen bereiken.

Even terugblikken...

Examenfestival inspiratiesessie 7 april door Judith Gulikers

Even terugblikken...

Examenfestival inspiratiesessie 7 april door Judith Gulikers

Wat wil jij met FE bij je leerlingen bereiken?

De theorie...

Formatief evalueren:

"Alle activiteiten die leerlingen en leraren uitvoeren om in kaart te brengen waar leerlingen staan in hun leren, om dit vervolgens te interpreteren en te gebruiken om beter onderbouwde beslissingen te nemen over vervolgstappen in onderwijs en leren." (Black & Wiliam, 2008)

De theorie...

Formatief evalueren:

*"Alle **activiteiten** die leerlingen en leraren uitvoeren om in kaart te brengen waar leerlingen staan in hun **leren**, om dit vervolgens te interpreteren en te gebruiken om beter onderbouwde **beslissingen** te nemen over vervolgstappen in onderwijs en leren."* (Black & Wiliam, 2008)

De theorie... leren centraal

- Stimuleren en sturen van leren centraal (Wiliam, 2018):
 - *zorgen dat iedereen actief meedoet, zicht hebben op alle leerlingen (pedagogy of engagement)*
 - *gebruiken van reacties van leerlingen om beslissing te nemen voor verdere stappen (pedagogy of responsiveness)*

De theorie... leeractiviteiten

Activiteiten die ingezet worden om leerlingreacties te ontlokken.

Drie
partners

	Waar werkt de leerling naartoe?	Waar staat de leerling nu?	Hoe komt de leerling naar de gewenste situatie?
Leraar	1. verhelderen, delen en begrijpen van leerdoelen en criteria voor succes	2. realiseren van effectieve discussies en activiteiten die bewijs leveren voor leren	3. terugkoppeling geven gericht op verder leren
Medeleerling		4. activeren van leerlingen als belangrijke informatiebronnen voor elkaar	
Leerling		5. activeren van leerlingen in het stimuleren van verantwoordelijkheid nemen voor het eigen leerproces	

feed-up
feedback
feed-forward

De theorie... beslissingen

- Informatie uit formatieve leeractiviteiten gebruiken om invulling te geven aan verder leren/onderwijs.
- Informatie uit toetsen gebruiken om beslissingen te nemen over bijvoorbeeld zakken/slagen.

Er staat weinig
op het spel
voor de leerling

Er staat veel
op het spel
voor de leerling

Eén activiteit

- Geven van feedback en het stimuleren en het sturen van leren.
- De beslissingen zijn gericht op informatie en feedback (invulling onderwijs).

Een combinatie van activiteiten

- Geven van feedback en het stimuleren en het sturen van leren.
- De beslissingen zijn gericht op diagnose, bijsturing en voorspelling.

Summatieve toets

- Vaststellen wat geleerd is.
- Zwaarwegende beslissing: zakken/slagen, (on)voldoende, (niet) overgaan.

(Van der Steen et al. (2020) gebaseerd op Van der Vleuten et al, 2015)

De theorie...

Formatief evalueren:

"Alle activiteiten die leerlingen en leraren uitvoeren om in kaart te brengen waar leerlingen staan in hun leren, om dit vervolgens te interpreteren en te gebruiken om beter onderbouwde beslissingen te nemen over vervolgstappen in onderwijs en leren." (Black & Wiliam, 2008)

➤ *Waar zitten voor jullie de grootste uitdagingen?*

In de praktijk...

- Minder toetsen in een lesperiode
- Formatieve leeractiviteiten ter voorbereiding op een toetsmoment

In de praktijk...

- Docenten zijn goed in staat formatieve leeractiviteiten te ontwikkelen en uit te voeren.
- Het blijkt niet eenvoudig op basis van *losstaande* activiteiten beslissingen over het leren te nemen.

Gevolg:

- Docenten én leerlingen hebben onvoldoende zicht op waar de leerlingen écht staan.
- Resultaten op toetsen zijn soms een verrassing in plaats van een bevestiging.

In de praktijk...

Formatief evalueren als
brug tussen onderwijs en
leren

Hoe gebruik je formatieve
leeractiviteiten zo optimaal
mogelijk?

Wat had Sjors anders kunnen doen?

Van losse formatieve leeractiviteiten

... naar een programma van formatieve
leeractiviteiten!

Naar een programma...

- Formatief evalueren: “Alle activiteiten die leerlingen en leraren uitvoeren om in kaart te brengen waar leerlingen staan in hun leren, om dit vervolgens te interpreteren en te gebruiken om beter onderbouwde beslissingen te nemen over vervolgstappen in onderwijs en leren.” (Black & Wiliam, 2008)
- Een actieplan is nodig zodat je op de juiste momenten de juiste informatie verzamelt over leren om beter onderbouwde beslissingen te nemen. (Wiliam, 2013)

Naar een programma...

- Formatief evalueren: “Alle activiteiten die leerlingen en leraren uitvoeren om in kaart te brengen waar leerlingen staan in hun leren, om dit vervolgens te interpreteren en te gebruiken om beter onderbouwde beslissingen te nemen over vervolgstappen in onderwijs en leren.” (Black & Wiliam, 2008)
- Een actieplan is nodig zodat je op de **juiste momenten** de **juiste informatie** verzamelt over leren om beter onderbouwde beslissingen te nemen. (Wiliam, 2013)
 - **Juiste momenten** = ‘just in time’ voor het geven van feedback en het nemen van beslissingen
 - **Juiste informatie** = alle informatie in handen om ook daadwerkelijk beslissingen over de volgende stappen in onderwijs en leren beter onderbouwd te kunnen nemen.

Naar een programma...

- Een **actieplan** is nodig zodat je op de juiste momenten de juiste informatie verzamelt over leren om beter onderbouwde beslissingen te nemen. (Wiliam, 2013)
- Actieplan = programma van formatieve leeractiviteiten

“Het bewust inzetten van een combinatie van formatieve leeractiviteiten die passend is voor het leerdoel dat centraal staat, waarin de onderlinge samenhang tussen de leeractiviteiten duidelijk is en waarmee de juiste informatie verzameld wordt om een zorgvuldige beslissing te kunnen nemen.”

(Van der Steen e.a., 2020)

Onderzoek...

RAAK-pro

4 jaar, 4 scholen (VMBO-HAVO-VWO)

Doel: ontwikkelen van ontwerpprincipes en een praktische handreiking voor het maken van programma's van formatieve leeractiviteiten

VMBO Examen²⁰⁻²¹

nét even anders

College voor Toetsen en Examens

8 ontwerpprincipes

1. Start het ontwerpen van een programma vanuit een set van leerdoelen en de lessen die in de gekozen periode centraal staan.
2. Kies formatieve leeractiviteiten in het licht van de te nemen beslissingen en leerdoelen die centraal staan in deze periode.
3. Plan formatieve leeractiviteiten die op elkaar voortbouwen en evenwichtig gespreid zijn over een periode.
4. Zorg ervoor dat de uitvoering van formatieve leeractiviteiten rijke informatie oplevert over het leren van leerlingen en benodigde vervolgstappen
5. Plan na iedere formatieve leeractiviteit expliciet ruimte en mogelijkheden in voor leerlingen om een verbeterstap te kunnen zetten.
6. Houd ruimte in het programma voor kantelmomenten en momenten van onvoorspelbaarheid in die je pas op basis van informatie die formatieve leeractiviteiten opleveren onderbouwd gaat invullen.
7. Zorg voor afstemming tussen het programma van formatieve leeractiviteiten en programma's van formatieve leeractiviteiten die ervoor, tegelijkertijd of erna plaatsvinden.
8. Zorg ervoor dat het programma van formatieve leeractiviteiten transparant en uitvoerbaar is voor alle betrokkenen.

Ontwerpprincipe 1

Start het ontwerpen van een programma vanuit een set van leerdoelen en de lessen die in de gekozen periode centraal staan

- De leerdoelen waar naartoe gewerkt wordt moeten helder zijn voor leerlingen en leraren (Wiliam, 2006; 2011; 2016)
- Formatief evalueren is geïntegreerd onderdeel van het curriculum

Ontwerpprincipe 2

Kies formatieve leeractiviteiten in het licht van de te nemen beslissingen en leerdoelen die centraal staan in deze periode.

- Decision-driven data-collection (Wiliam, 2013)
- Wat voor soort beslissingen wil je nemen?
(Van der Steen et al., 2020)
- Scharniermomenten: wat zijn de beslissingen die er toe doen?
(Popham, 2008; Wiliam, 2011)

Decision-driven data-collection

Geen *data-driven decision-making* maar *decision-driven data-collection*

Ontwerpprincipe 1 en 2...

leiden 'als vanzelf' tot constructieve afstemming

(Sluijsmans, 2020)

Ontwerpprincipe 3

Plan formatieve leeractiviteiten die op elkaar voortbouwen en evenwichtig gespreid zijn over een periode.

- Welke activiteiten zitten nu al in je lessen die de benodigde informatie opleveren en op welke momenten moet je nieuwe formatieve leeractiviteiten ontwerpen die je zicht geven op waar leerlingen nu staan met betrekking tot de leerdoelen?
- Formatieve leeractiviteiten zijn complementair aan elkaar en staan in verbinding met elkaar. (Van der Steen et al., 2020)

Ontwerpprincipe 4

Zorg ervoor dat de uitvoering van formatieve leeractiviteiten rijke informatie oplevert over het leren van leerlingen en benodigde vervolgstappen.

- Aanwijzingen voor verder leren:
Een formatieve leeractiviteit moet niet alleen laten zien welke kennis en vaardigheden leerlingen al wel en nog niet beheersen maar gelijk aanwijzingen geven voor leerlingen en leraren voor wat de vervolgstappen zouden moeten zijn om een stap verder te komen in de ontwikkeling op de leerdoelen. (Wiliam, 2013).
- Aanwijzingen voor de feedback die leraren zouden moeten geven, vervolgstappen die leerlingen kunnen zetten of wat de volgende instructie zou moeten zijn.

Ontwerpprincipe 5

Plan na iedere formatieve leeractiviteit expliciet ruimte en mogelijkheden in voor leerlingen om een verbeterstap te kunnen zetten.

- Formatieve leeractiviteiten moeten just in time komen voor feedback en decision making. “Plan to collect data only if you know how you are gonna use it” (Wiliam, 2013)
- De FE-cyclus rond maken (Gulikers & Baartman, 2017).

Ontwerpprincipe 6

Houd ruimte in het programma voor kantelmomenten en momenten van onvoorspelbaarheid die je pas op basis van informatie die formatieve leeractiviteiten opleveren onderbouwd gaat invullen.

- Formatief evalueren kan ervoor zorgen dat je misschien geplande lessen moet aanpassen op basis van de uitkomsten uit formatieve leeractiviteiten (Wiliam, 2013)

Ontwerpprincipe 7

Zorg voor afstemming tussen het programma van formatieve leeractiviteiten en programma's van formatieve leeractiviteiten die ervoor, tegelijkertijd of erna plaatsvinden.

- Formatief evalueren op de korte, middellange en lange termijn moeten op elkaar worden afgestemd (Sluijsmans 2020)

Ontwerpprincipe 8

Zorg ervoor dat het programma van formatieve leeractiviteiten transparant en uitvoerbaar is voor alle betrokkenen.

- Transparant: docenten én leerlingen moeten weten wat er wanneer waarom wordt gedaan.
- Uitvoerbaar: de activiteiten moeten daadwerkelijk (volledig) kunnen worden uitgevoerd (in bijvoorbeeld tijd, kosten, benodigde bekwaamheid, etc.)

VMBO Examen²⁰⁻²¹

nét even anders

College voor Toetsen en Examens

Wat betekenen de ontwerpprincipes voor leraar Sjors?

VMBO
Examen²⁰⁻²¹

nét even anders

Aan de slag: praktische handreiking!

- Stappenplan
- Bevat alle ontwerpprincipes

5 stappen

1. Context schetsen: Welke klas, periode, inhoud, doelen, toetsing?
2. IJkpunten plannen: Welke momenten?
3. Rijke informatie verzamelen: Welke formatieve leeractiviteiten?
4. Ruimte voor verbetering en aanpassing: Welk vervolg?
5. Helikopterview: Wat kun je hieruit leren?

Stap 1. CONTEXT SCHETSEN

- Beschrijf voor welke periode (hoeveel weken, welke weken, hoeveel lessen) je een formatief programma gaat ontwerpen (en voor welk vak en welke klas).
- Beschrijf welke leerdoelen en succescriteria tijdens deze periode centraal staan.
- Beschrijf hoe bij de afsluiting van deze periode in kaart wordt gebracht of leerlingen de beoogde leerdoelen beheersen. Is dat een toets, portfolio, presentatie etc.? En op welke datum deze gaat plaatsvinden.

Stap 1. CONTEXT SCHETSEN

Gebaseerd op de leerdoelen voor het schooljaar bepaalt Sjors welke doelen (en succescriteria) centraal staan in de komende onderwijsperiode.

Stap 2. IJKPUNTEN PLANNEN

- Plan op welke momenten je wil checken waar de leerlingen staan ten opzichte van de leerdoelen (misconcepties, moeilijkheden, etc.).
- Beschrijf welke beslissing over vervolgstappen je op die momenten verwacht te nemen:
 - Differentiatie-keuze
 - Vaststellen inhoud laatste instructie
 - Vaststellen (extra) oefeningen
 - Vaststellen of lesplan (on)gewijzigd plaats kan vinden
 - ...

Stap 2. IJKPUNTEN PLANNEN

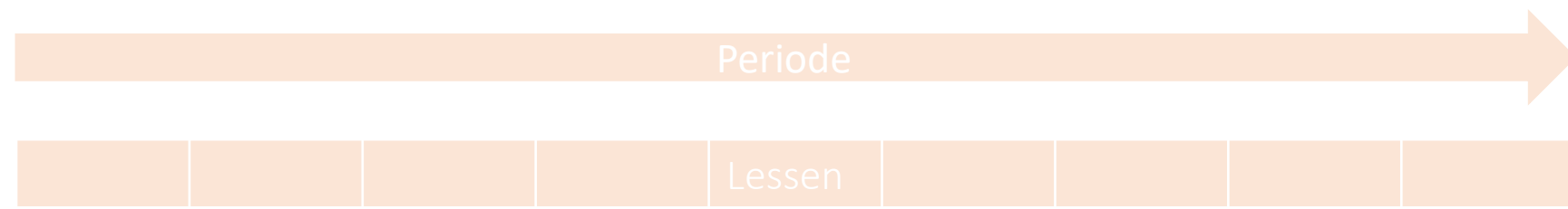
Sluit ik met deze start goed aan op de aanwezige voorkennis bij leerlingen?

Welke verwerkingsopdrachten zijn er nodig? Kan ik door naar het volgende onderwerp?

Zijn alle leerlingen voldoende voorbereid op het maken van de toets volgende week?

Beslis

Sjors stelt vast op welke momenten hij wat wil beslissen.

- Leerdoel 1
- Leerdoel 2
- Leerdoel 3

Stap 3. RIJKE INFORMATIE VERZAMELEN

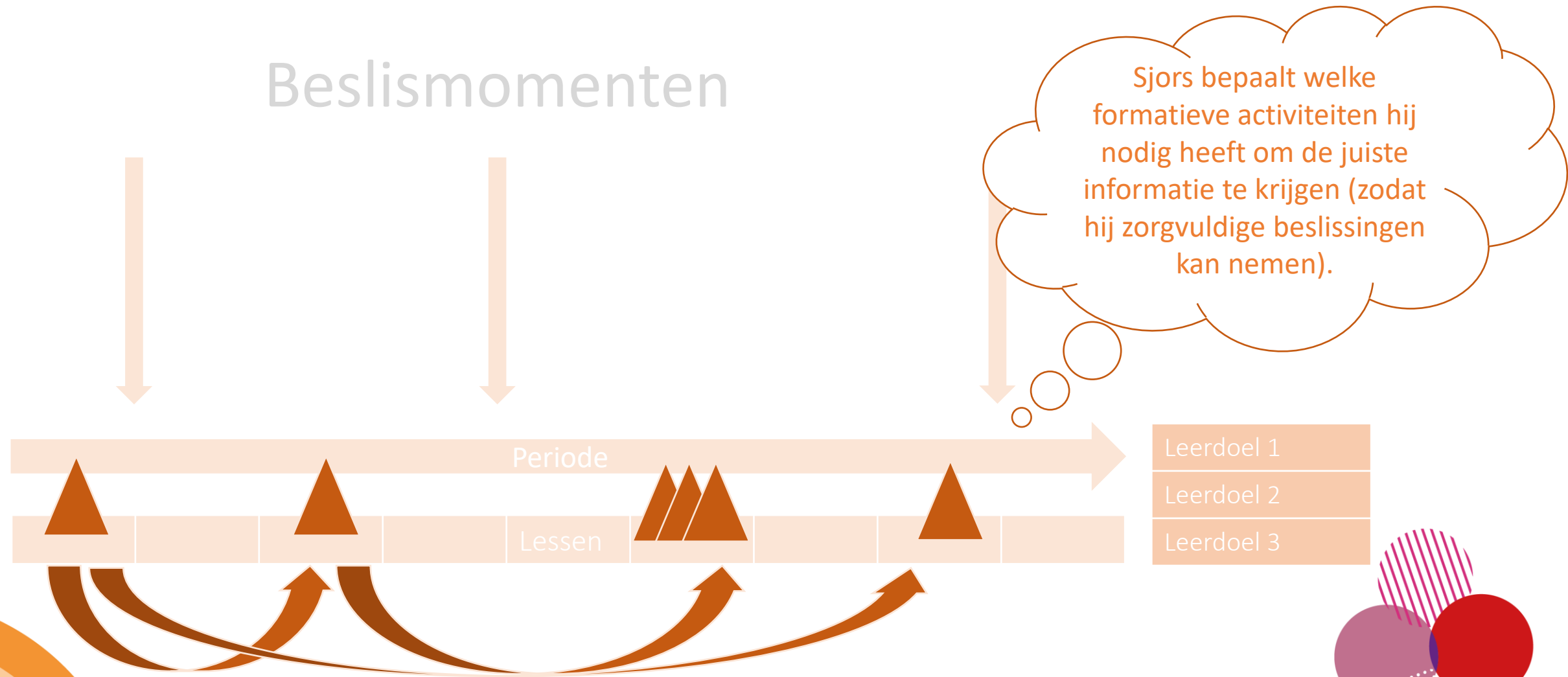

- Welke informatie over het leren heb je nodig om de beslissing goed te kunnen nemen?
- Welke leeractiviteiten kun je inzetten om reactie bij leerlingen te ontlokken én de juiste informatie te krijgen?
- Schrijf op:
 1. Welke activiteiten je op welke manier gaat inzetten.
 2. Welke informatie je verwacht dat deze op gaan leveren.

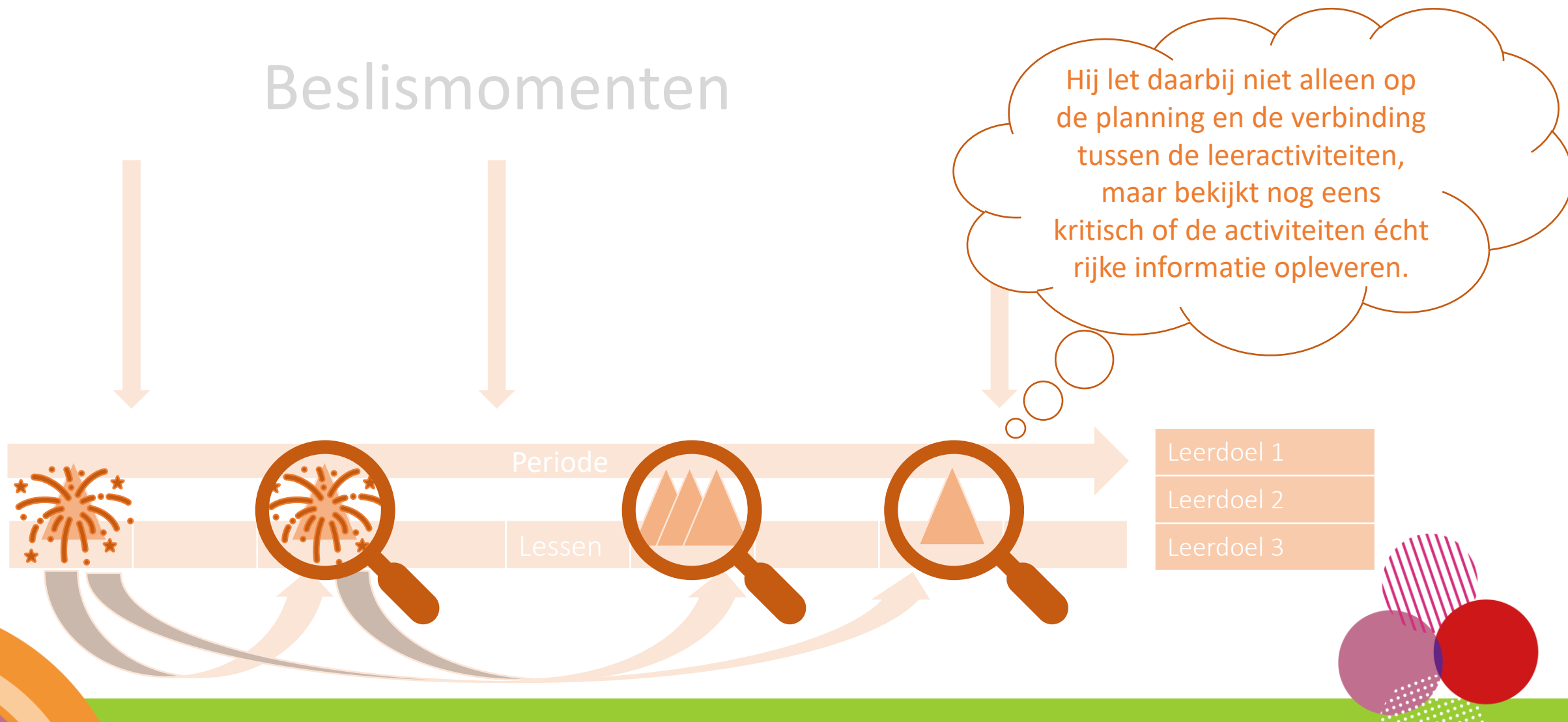
Stap 3. RIJKE INFORMATIE VERZAMELEN

Beslismomenten

Stap 3. RIJKE INFORMATIE VERZAMELEN **nét even anders**

Beslismomenten

Stap 4. RUIMTE VOOR VERBETERING EN AANPASSING

- Organiseer per ijkpunt:
 1. Dat er voor leerlingen ruimte is om een verbeterstap te maken. Welke oefeningen/instructie/taakseries etc. zijn daarvoor al aanwezig en wat zou je willen toevoegen om leerlingen echt een kans te geven om zichzelf te verbeteren?
 2. Dat er voor jou als docent ruimte is om deze lessen aan te passen/te veranderen als uit de formatieve leeractiviteiten blijkt dat dat nodig is? Hoe zou je ervoor kunnen zorgen dat die ruimte voor aanpassing en flexibiliteit er komt?
- Maak de ruimte zichtbaar in de tijdlijn

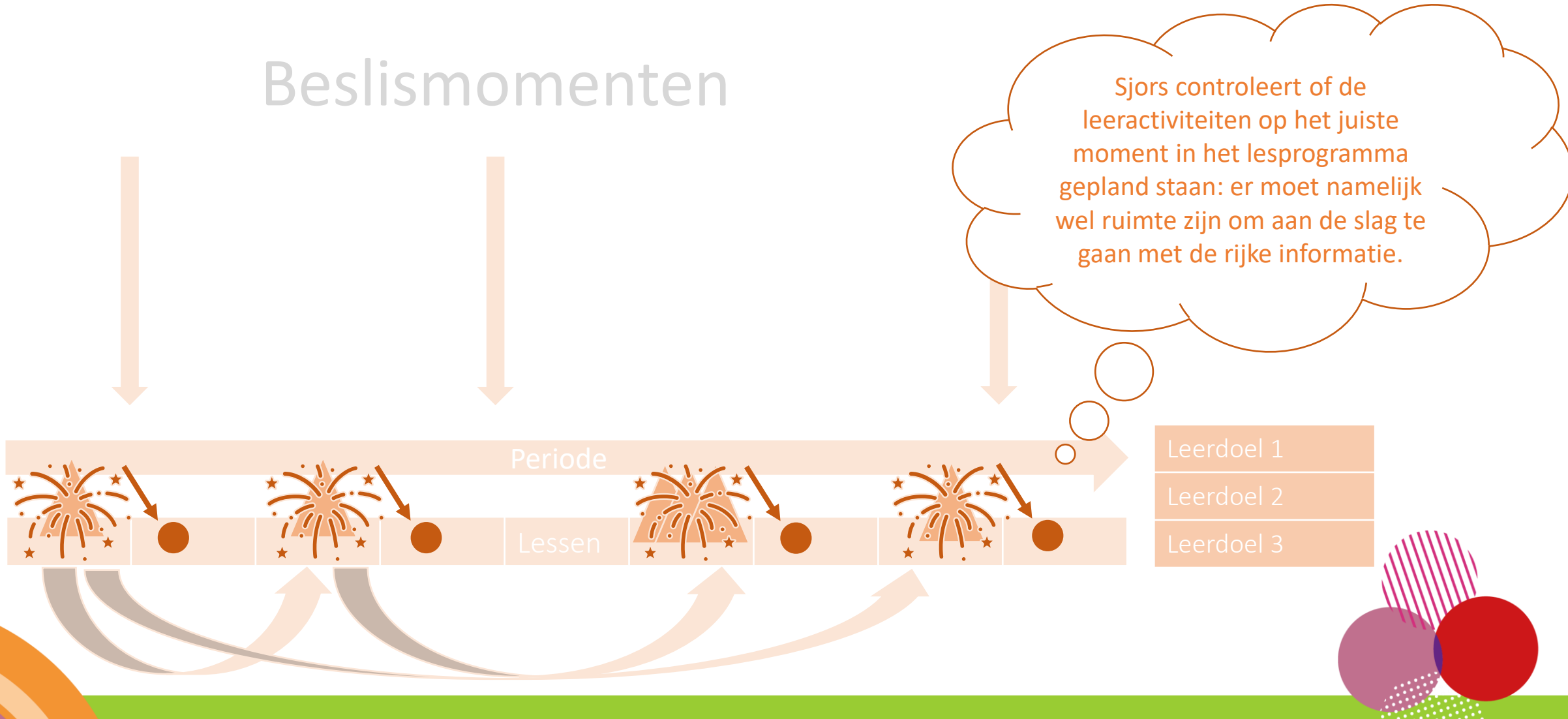

Stap 4. RUIMTE VOOR VERBETERING EN AANPASSING

VMBO
Examen²⁰⁻²¹

nét even anders

Beslismomenten

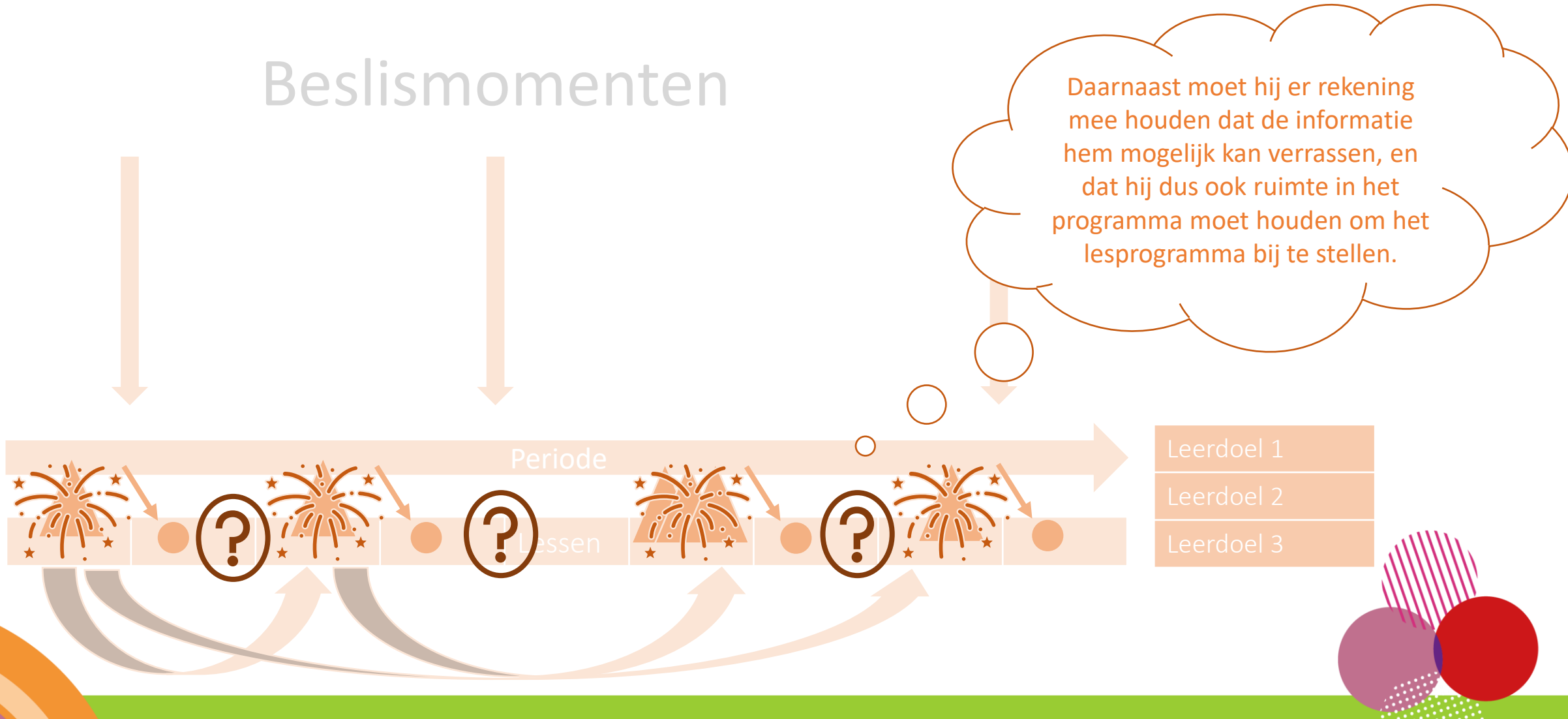

Stap 4. RUIMTE VOOR VERBETERING EN AANPASSING

VMBO
Examen²⁰⁻²¹

nét even anders

Beslismomenten

Stap 5. HELIKOPTERVIEW

- Bekijk de formatieve leeractiviteiten als geheel en check of ze gezamenlijk de juiste informatie opleveren.
- Voer vervolgens de laatste check uit:
 1. Bouwen de formatieve leeractiviteiten en ijkpunten op elkaar voort en hebben ze een logische volgorde?
 2. Zijn de formatieve leeractiviteiten uitvoerbaar voor zowel leerlingen als de leraren die hiermee aan de slag gaan?
 3. Is het formatief programma goed afgestemd met andere formatieve leeractiviteiten van jezelf en collega's?

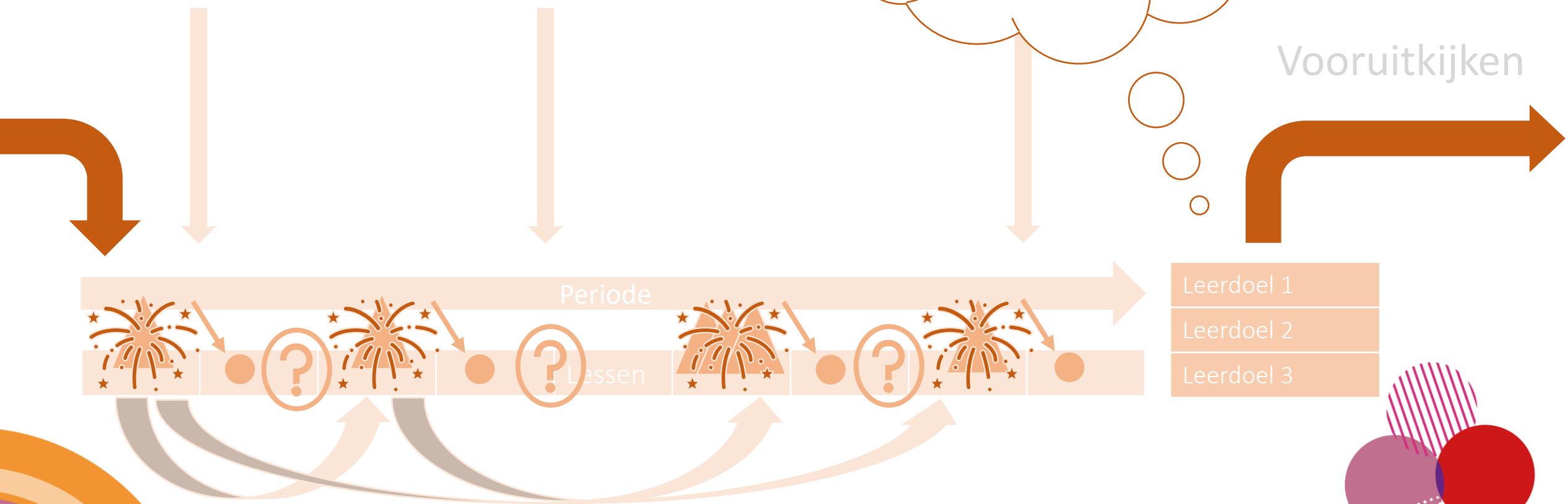

Stap 5. HELIKOPTERVIEW

Beslismomenten

Tot slot voert Sjors een laatste check uit: passen de activiteiten bij de doelen? Sluiten ze op elkaar aan? Zijn ze uitvoerbaar?

Vooruitkijken

Opbrengst

Vervolg van het onderzoek

4 scholen

5 klassen

Docenten van deze klassen

3 x ontwerpen

3 x evalueren

Tussentijds bijstellen

Opbrengsten van het onderzoek tot nu

- Concept praktische handreiking met (uitleg) 5 ontwerpstappen
- Toolkit leerlingvaardigheden voor formatief evalueren

TOOLKIT

**LEERLINGVAARDIGHEDEN VOOR FORMATIEF
EVALUEREN**

Zelf nu al aan de slag?

- Voor de toolkit: www.han.nl/artikelen/2021/03/toolkit-formatief-evalueren
- Voor de ontwerpstappen: janneke.vandersteen@han.nl

Wij ontvangen graag feedback!

VMBO Examen²⁰⁻²¹

nét even anders

College voor Toetsen en Examens

Bronnen

- Black, P. J., & Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formatie assessment. *Educational assessment Evaluation and Accountability*, 21(1), 5-31.
- Gulikers, J., & Baartman, L. (2017). *Doelgericht professionaliseren: formatieve toetspraktijken met effect! Wat DOET de docent in de klas?* Den Haag: NRO.
- Popham, W. J. (2008). *Transformative assessment*. Alexandria, VA: ASCD.
- Schildkamp, K., Heitink, M., van der Kleij, F., Hoogland, I., Dijkstra, A., Kippers, W., & Veldkamp, B. (2014). *Voorwaarden voor effectieve formatieve toetsing. Een praktische review*. Den Haag: NRO.
- Sluijsmans, D. (2020). *Toetsing als kans voor leren: Een thematisch overzicht naar het waarom, wat, wanneer en hoe van formatief evalueren*. Den Haag: NRO.
- Vleuten, C. P. M van der., Schuwirth, L., Driessen, E., Govaerts, M. J. B., & Heeneman, S. (2015). Twelve tips for programmatic assessment. *Medical Teacher*, 37, 641-664.
- Van der Steen, J., van Schilt-Mol, T., Joosten-ten Brinke, D., & van der Vleuten, C. P. M. (2020). Formatief evalueren: naar een programma van formatieve leeractiviteiten. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*, 41 (4)
- Wiliam, D. (2006). Formative assessment: Getting the focus right. *Educational Assessment*, 11(3), 283-289.
- Wiliam, D. (2011). *Embedded Formative Assessment*. Bloomington: Solution Tree Press.
- Wiliam, D. (2016). *Leadership for teacher learning*. Bristol: Learning Science Ltd.

Meer informatie?

<https://www.han.nl/projecten/2021/formatief-evalueren/>

<https://www.han.nl/artikelen/2021/03/toolkit-formatief-evalueren/>

tamara.vanschiltmol@han.nl / janneke.vandersteen@han.nl

VMBO²⁰⁻²¹
Examen

nét even anders